

באיל תערוג

פנינים על פרשיות השבוע וענינא דיומא

מרבן של ישראל מרן רבנו הגראי"ל שטיינמן שליט"א מספריו הק' ומכתבי תלמידים

שנה ב'

גליון 61

פרשת בראשית

שנת תשע"ה

פניני הפרשה

עיקר מצוות אמונה

רש"י בתחילת בראשית מקשה בשם רבי יצחק 'לא היה צריך להתחיל את התורה, אלא מהחדש הזה לכם, ומתוך רש"י משום שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם, אומרים להם שהקב"ה ברא את העולם והוא נתנה לנו'. וצ"ע מה הקושיא שיתחיל את התורה בהחדש הזה לכם, הרי העיקר זה אמונה, ובלי אמונה אין שום דבר, גם יהודי, גם נח, בלי אמונה זה כלום, וא"כ אדרבה זה פשוט שצריך להתחיל בבראשית, ששם כתוב בריאת שמים וארץ, ושהקב"ה ברא את הכל וכל השתלשלות הבריאה, ואח"כ להתחיל עם המצוות, ומה היה קשה לרבי יצחק.

ונראה שהיה קשה לרבי יצחק שהיה לו להתחיל את התורה בהחדש הזה לכם. דאמנם עצם הדבר מה שלומדים פרשת בראשית, לומדים באמת דברים האידך שהקב"ה ברא את העולם וכל הבריאה, אבל בן אדם שעושה מעשה כשמתחיל את הפרשה של קידוש החדש. כשעושה מעשה מצוות, שבזה הוא מראה שהוא מאמין בה', כי בלי אמונה למה הוא עושה את המצוות האלו הרי זה לא בין אדם לחבירו, ואדרבה בבראשית אין רק מצוות מה שנצטוו בני נח שזה כמעט כולם בין אדם לחבירו. ואפי' גיד הנשה שזה בין אדם למקום, מ"מ כתוב את הטעם בתורה עצמה, ואי"ז כאשר המצוות שלא פירשה התורה את הטעם, רק חז"ל מפרשים טעמים, דפירשה תורה טעם משום שתקע בכף ירך יעקב, על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, אבל אין שום מצוה שהיא בלי שום שכל, ועושה רק משום שהקב"ה ציוה, שבזה מראה בפועל אמונה בה'. [א"ה ויל"ע ממצות מילה וי"ל]

ולכן הקשה רבי יצחק למה לא מתחיל את התורה במצוות אלו. כי הרי עיקר התורה זה המצוות, כי בזה שהוא כולו נתון תחת אמונה בה', ולגמרי מצפה רק עליו, וא"כ זה צריך להיות העיקר. ותיגר רש"י שצריך להתחיל מבראשית משום אומות העולם, דבאמת מחמת כלל ישראל היה מספיק להתחיל מהחדש הזה לכם, ואי"ז אלא לתרץ להם את הקושיות, ולמעשה היינו מצליחים גם בלי זה כיון שאנו בטוחים בה' ועושים את המצוות, והיה בסדר, רק כיון שאומות העולם יקשו קושיות התחילה התורה מבראשית כדי לתרץ את הקושיות. ועיקר מה שיש לנו ללמוד מזה, כי הנה ראינו כבר בחז"ל בשבת (ל"א) כי אם לומד תורה בלי יראה. זה כלום! ועיקר היראה לא יכול להיות בלי אמונה בה'. ומה שכן אדם יותר בוטח בה', יותר מאמין בה', הוא יותר מוגן, ויותר צפוי לזכות לסייעתא דשמיא. וס"ד הכי גדולה היא כשיש לו אמונה במדה היותר גדולה. (מתוך שיחה מס' ימלא פי תהלתך אמונה עמ' ת"מ-תמ"ב)

אילני סרק

בירושלמי כלאים (פ"א ה"ז) איתא ר' פנחס אמר שמחה בציוויה [-הארץ] והוסיפה אילני סרק עכ"ל. וצ"ע איך יכולה להוסיף בלי ציוויה הקב"ה. עוד ק' דהנה כ' רש"י (ויקרא כ"ו, ד) 'ועץ השדה - הן אילני סרק, ועתידין לעשות פירות'. משמע דבזמן שמקיימים תורה ומצוות בשלימות לא יהיו אילני סרק. וקשה למה בבריאת העולם נבראו אילני סרק הרי עדיין לא היה חטא. ובאמת הרמב"ן בפרשת בראשית (א' י"א) מביא מחז"ל שאף אילני סרק עשו פירות, וא"כ נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק עכ"ד. אכן מדברי הירושלמי אכתי צ"ע. (אילת השחר בחוקתו כו, ד, וע"ע בס' יחלק שלל כאן)

סופר בטובה אינו אדם

רש"י כתב (בראשית ג, י"ב) על דברי אדם הראשון האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי, וז"ל כאן כפר בטובה (ע"י ע"ז ה"ע"ב) עכ"ל. אמר הגראי"ל שטיינמן שליט"א, וכי איזה טענה הוא על אדם הראשון שלא היתה לו הכרת הטוב, הלא אדם הראשון לא הי' לו דין ישראל לכו"ע, וחובת הכרת הטוב אינו א' משבע המצוות שכן נח מצווה עליהם.

אלא שהכרת הטוב אינו מצוה, אלא שזהו האדם, כי בלי הכרת הטוב הלא אינו מתנהג כמו בן אדם, ואדם הראשון בגלל שהיה אדם היה עליו החיוב להיות מתנהג כמו בן אדם. (אהל משה בראשית עמ' צ"ט. מתוך שיחה שנאמרה בחנוכה הבית בישיבת קול תורה, וע"ע בימלא פי תהלתך אמונה עמ' שפ"ח)

תענית דאדם הראשון

איתא בגמ' (ע"ז ח' ע"א) ת"ר לפי שראה אדם הראשון, יום שמתמעט והולך, אמר אי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי, וישב ח' ימים בתענית ובתפילה. ובתורת חיים כתב דאולם שמונה ימים אלו ישב בתענית אף בלילות. והוכיח מהא דאמרינן במס' עירובין (י"ח) אמר ר"מ אדם הראשון חסיד גדול היה, כיון שראה שנקנסה עליו מיתה ישב בתענית מאה ושלשים שנה וכו'. וא"כ מאי רבותא דשמונה ימים, ובהכרח דשמונה אלו היו יום ולילה. ושאלתי למרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א דברמב"ם כתב דא"א לצום שבעה ימים. והראה לי מרן את השערי קדושה (ח"ב שער ד) שכתב דלא זכה משה רבינו לקבל התורה עד שהתענה ארבעים יום וארבעים לילה, ולא עלה אליהו הנביא למרום, עד שהתענה ארבעים יום וארבעים לילה, וכן לא זכה שלמה המלך לחכמתו כדכתיב 'ויחכם מכל אדם' עד שהתענה ארבעים יום וארבעים לילה, חזונו דהיה להם נס. וא"כ ה"ה לאדם הראשון נעשה נס. ושאלתי למרן איך קיבלו עליהם תענית ארבעים יום, והא אין סומכין על הנס. ואמר לי מרן דלא מוזכר שקיבלו עליהם אלא התכוונו לצום עד שיראו שהם במצב של פיקוח נפש ויאכלו, והנס היה שלא הגיעו למצב זה (משנת שלמה ע"ז ח, א)

קין והבל

תלמיד חכם התלווה לרבנו ראש הישיבה שליט"א וביקש חיזוק, כדי להניח את ידיו ממריבה שנקלע אליה שלא ברצונו הביט עליו ראש הישיבה שליט"א: וכי אנו זקוקים לחיזוק? הנה קין והבל דנו אודות חלוקת העולם כפי שמבואר במדרש רבה כ"ב ז' "אחד נטל קרקעות והשני נטל מטלטלים" על מה נסובה המריבה? על ירושת העולם, בשעה שאביהם עוד היה חי. ומה היה באמת בסופו של דבר?, האם אתה יודע מה היה הסוף? שניהם הסתלקו עוד בחיי אביהם, ולא ירשוהו... והנה - המשיך ראש הישיבה - למאן דאמר אחד במדרש מריבתם הייתה - בתחומי של מי יבנה בית המקדש לעבוד בו את השי"ת. מכל זאת למדנו עוד, כמה גרועה מחלוקת שגם מתוך מריבות רוחניות על מקום המקדש יכולים להגיע עד רציחה ממש, רחמנא ליצילן (כ"ה)

סילוקו של חנוך

ויהרג חנוך את האלקים ואינו כי לקח אתו אלקים. (בראשית ה, כ"ד) ופירש רש"י צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע, לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו ע"כ. ויש לעיין שלכאורה לקיחת חנוך קודם זמנו היא מניעת הבחירה בין טוב לרע ממנו, ואם גזרה חכמתו ית' שתיתן בחירה לאדם בין טוב לרע מדוע ימית את האדם קודם זמנו כדי שלא יבחר ברע ויחטא. ושאלנו שאלה זו לפני מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א וענה לנו, אני מסביר לעצמי שחנוך עשה כל שביכולתו לעבודת ה' ממש, ורק במצב שכזה שהוא קל להרשיע, נתן לו הקב"ה מתנה שלא השאיר אותו בעוה"ז בנסיונות קשים, שייתכן מאוד שירשיע. והוסיף שברמב"ם פ"ו מתשובה מבואר שיש מי שנמנעת ממנו התשובה כעונש, וכאן זו אותה בחינה, אלא שזה ניתן לאדם כשכר על מעשיו הטובים, ובאמת מיתה זו היא מעין מיתה בן סורר ומורה שאמרו עליו ימות זכאי ואל ימות חייב, אלא שפה זכה למיתה זו מחמת מעשיו הטובים ולא להיפך (ס' שובי נפשי על הלכות תשובה עמ' קס"ה, וע"ע באילת השחר כאן)

ענין בפרשה - זמירות שבת

שירת השבת של אדה"ר

במד"ר בראשית כ"ב י"ג איתא שאדם הראשון פגע בקין וא"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדה"ר מטפח על פניו, כ"כ גדול כח התשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת עכ"ל והתקשו מה השייכות לזה.

והנה בעצם אדה"ר עשה תשובה גדולה מאד, כמבואר בעירובין (י"ח ב) דכשראה שנקנסה מיתה, ישב בתענית ק"ל שנה, ופירש מן האשה, והעלה זרזי תאנים על בשרו.

אלא נראה דהנה הרמב"ם הל' תשובה פ"ו ה"ז כתב 'התשובה מקרבת את הרחוקים אמש ה' זה שנאוי לפני המקום, משוקץ, ומרוחק, ותועבה, והיום הוא נחמד קרוב וידיד וכו'.

והנה קרבת הקב"ה להאדם אינו דומה, כי יום שיש בו קדושה יותר היינו שיש יותר קרבת אלקים בימים טובים דבקוּתם קרוב יותר, וברגל שאבו רוח"ק כמבואר בשמחת בית השואבה [בפסיקתא רבתי פ"א] והנה קדושת שבת הרי היא קדושה הכי גדולה, שמוזה נבין שקרבת השכינה ביום ההוא היא הכי גדולה, והנה שהאדם יגיע לחדש שירי אהבה לה' בזמן ששורה עליו רוח הקדושה אז הבחינה היותר גדולה.

לפי"ז כשהוא בקרבה בדרגת שבת ואדה"ר ה' ראוי לכך והשיג זה, ובדואי השיר צריך להיות השיא של דביקות בה'. אולם זה לא יתכן אם האדם מרגיש עצמו שנאוי לה', אם כי הוא מצדו משתדל ועושה תשובה, אבל כל זמן שלא התאמת אצלו כי אחרי התשובה נה' אוהב וידיד, לא ה' שייך שישורה עליו רוח קדושה כזאת, ולהגיד מזמור שבו שיא ההתקרבות והדביקות, דכל זמן שאינו מרגיש עצמו שגם מצד הקב"ה הוא אהוב, אלא מרגיש שהוא מרוחק, איך יוכל לשמוח ולזמר שיר כזה. והנה כיון שהגזירה דמיתה לא השתנה, חשב אדה"ר דהתשובה לא נתקבלה כלל, והחידוש דקין ה' דנתפטר היינו ג"כ, דאע"ג דהגזירה לא בטלה לגמרי, מ"מ נתפטר עם קונו, הרי דשייך שיועיל תשובה והוא כבר ידיד ה', ומ"מ הגזירה לא בטלה, בזה שמחתו עברה מעל לגבול ותיכף מדביקותו פרצה השיר, שנבע מגודל קירבתו שהי' אצלו כבדרגת שבת, כי כתוב שת"ח הוא בבחינת שבת היינו דת"ח וחסיד גדול יכול להשיג מדרגה כזאת גם ביום רגיל (ימלא פי תהלתך ח"א עמ' קמ"ח)

זמירות שבת

רבנו אמר שאת הזמירות לשבת קודש חיברו גדולים וקדמונים, והם הכניסו בזמירות הרבה מדרשים, ולכן צריך לדייק כל מילה, ולשם כך למד רבנו בספרים המפרשים את הזמירות (מוקנים אתבונן ח"א עמ' 67)

נשאל רבנו מאברך מבקש ה': עד כמה חשוב שישב עם בני משפחתו וישיר עמהם זמירות שבת.

והשיב רבנו: שזה דבר חשוב וזו הנהגה טובה מאוד. והוסיפו על שאלתו ואמר: אדם החפץ ללמוד, מהו לקצר בזמירות ובסעודת שבת, ע"מ ללמוד תורה באותו זמן?

ענה רבנו ואמר: עונג שבת זה דבר חשוב מאוד לשמור ולקבל, שאחרת כאשר הילד גודל ללא הרגשת ענג שבת, אז הוא לא יודע את גדלות וחשיבות השבת, אולם אם מנהיג משפחתו לקיים עונג שבת – אז יודעים הילדים ומרגישים שיש שבת, דבר שהוא יקר חשוב ונשגב שצריך להוסיף וללמוד הרבה עליו, ולולי שינהג כך, הילד לא ידע!

והוסיף ואמר שמדובר גם לפני שיש ילדים כגון – זוג צעיר וכדו' שהרי אם לא יתרגל לכך – לא יעשה כן אחר"כ. (מוקנים אתבונן ח"ד עמ' 116, וראה שם באריכות מקורות לענין זמירות שב"ק)

בעיר בריסק

רבנו סיפר שבעיר בריסק היה שיר שהיו שרים בכל ליל שבת על דברי המשנה 'שלשה דברים צריך אדם לומר ערב שבת וכו', והיו החלונות פתוחים, וכך היתה מתנגנת המנגינה הזו בכל בריסק (וגם בבית הגרש"ז ריגר זצ"ל היו שרים זאת).

וברחוב ששם גרו, היו גרים מרן הגר"ז והגרש"ז ריגר, והיה דרכם שא' מתחיל לשיר 'הראנו' והיו עונים בבית אחר כנגדו 'ה' חסדך', וכך היה ממשיכים לשיר יחד בצוותא בשמחה גדולה.

הזמרת השם

נשאל רבנו אם בזמירות שבת יש לזמר את שם השם כמו שכתוב, או דיאמר 'השם'. והשיב שליט"א דבבריסק אין אומרים שם ה', אלא דהעיר דבסליחות אומרים כל פעם אלוקינו ואלוקי אבותינו, ומה ההבדל (והוסיף דהרי במשנ"ב סימן רט"ו ס"ק י"ט כ' דדרך שבח והודאה שרי לאדכורי). אמנם אמר דאם מזכירים שם ה' ראוי לא להפסיק בדבור בזמירות.

מנהג רבנו

מנהג רבנו לשיר את הזמירות שב"ק. באמירת שלום עליכם, אינו אומר את הקטע של צאתכם לשלום, וברבון העולמים אומר עד היכן שנגמר ההודאה [ולפעמים שר אשת חיל] ואח"כ בסעודה שר כל מקדש, מנוחה ושמחה, מה ידידות, וי-ה רבון. ודרכו אחרי כל קטע להפסיק להעיר ולבאר [וראה בס' ימלא פי תהלתך עמ' שע"ח ואילך מה שהביאו שם מביאורי רבנו על הזמירות]

ובכל סעודה אומר רבנו את המשנה (זבחים פ"ד מ"ו) 'לשם ששה דברים הוצב נזבח'. (צדיק כתמר יפרח עמ' ט') [א"ה ראה ס' ברכת אפרים צואת הגאון רבי אפרים סגל אב"ד קייל (נלב"ע תקצ"א) או' מ"ח דהביא מנהג זה]

ואמר רבנו שאצל הגר"ז התעכבו בסעודת שבת, אך אינו יודע אם הוא עצמו שר, אבל התעכב בסעודה, ושרו שם הרבה.

וכן רבנו נהג עם ילדיו ששר זמירות והתעכבו בסעודה, ובעיקר בסעודה שלישית האריכו יותר, מפני שהיה חושך, וגם שידוע שזה זמן של רעוא דרעיון. (שם עמ' קל"ו)

יום זה מכובד

כששהה רבנו שליט"א בארצות הברית והיסיב עם תלמידיו ומקורביו. רשם לאחר מאן אחד הנוכחים:

הענינים נעצמו, השירה גברה. השומר שבת הבן עם הבת, לק-ל ירצו כמנחה על מחבת. שקלנו וטרנו, שחנו בדברי תורה. המשכנו לשיר. לפתע נראה רבנו שליט"א מהורהר. תוך מספר שניות התברר שהוא מפליג על כנפי הזכרונות, הרבה שנים לאחור. היה זה בזמן מלחמה הנוראה, ששלטונות שוין הכניסו את כל הפליטים למחנה העקורים התקבצו אז יהודים מכל קהלות אירופה. אחד מבית נותר, אחד ממשפחה. איש איש היה ספון בכאבו, בגעגועיו לבית שהיה ואיננו. ובס"ד בשבת לא הוצרכו לעבוד, והיו יושבים יחד לשלחן השבת. כל אחד הביא מנגינה מהבית, צליל שנותר. זה שורר "ברוך ק-ל עליון" בנעימה שהביא מהבית בפולין, והאחר הביא מנגינה מהבית באוקראינה. ור' יוסף ליינר הביא את מנגינת "יום זה מכובד" מהבית באיטליה. כך התגבשו אצל כולנו זמירות השבת, מכל רחבי אירופה. ולא זכר רבנו את המנגינה ההיא, משם, שהיו שרים לימים בביתו.

לפתע החל בנו הגאון רבי משה שליט"א לפזם את נעימת הזמירות מימי ילדותו. הוא לא ידע מה מקורה ומנין באה. והיתה זו מנגינה ערבה לאוזן, כובשת לב וקליטה לאוזן. תוך מספר דקות, היו הצלילים בקצב המארש, מושרים בפי כולנו. בקול שהולך ומתגבר. בצליל של שיר לכת, לכבוד שבת המלכה. כמו לפני הרבה שנים במחנה. ועל פני רבנו שליט"א היתה נהרה שנססכה על פנים של שבת... יום זה מכובד...

דברי תורה על השולחן

כשנשאל רבנו כיצד ניתן לרומם את האשה, ובתו"ד שאלו, האם שלחן השבת, יש ביכולתו לרומם את הבית....

וענה רבנו: לשלחן השבת יש מעלה עצומה, אבל עיקר התועלת היא לילדים, למשפחה כמשפחה, לא בדווקא לאשה.

ושאל האם יש ענין לאמר דברי תורה קלים יותר, כדי שגם האשה תהא שותפה....

היום יש רבים שנוהגים כך. בעבר לא עשו, ובכל זאת היו נשים גדולות. יש בכך בוודאי תועלת מרובה, אולם אין זו הדרך לרומם את האשה. יש כאלו שרוצים ללמד את האשה וזה אינו דבר טוב. לא טוב שהוא ילמד אותה, ובדואי אין זה טוב שהיא תלמד אותו. אשה אינה צריכה להיות אברך אלא אשת אברך! יש לה תפקידים בהתאם והיא צריכה להעריך את תורת בעלה ולאפשר לבעלה ללמוד תורה והוא צריך לכבדה על זה שהיא מאפשרת לו ללמוד תורה. זה תפקידה, וכמובן הכל לפי הענין.

הלכות שביעית - ע"פ שיעורי הגאון רבי בן ציון פלמן שליט"א

בס"ד נביא מיד שבו שיעורי הגאון הג"ל בעניני שביעית שנאמרו בשנת השמיטה תשמ"ז ונערכו בתוספות הערות ומ"מ ע"י הרבנים:

הרב ישראל מאיר פלמן שליט"א והרב ברוך עוקשי שליט"א (יש"כ שהמציאו לנו שיעורים אלו לפרסום, מחוסר מקום הבאנו כאן רק חלק הציונים החשובים לתועלת הלומדים)

שביתת שדה בשביעית

פועלי עכו"ם קשה, ואין יד הכל משגת, וגם לא היו ביניהם בזמן ישובן אלא עבדים, ע"ש. מהו מד"ס ודאי אסור לגוי שיעבוד בשדה ישראל בציווי, דומיא דכל האיסורים שאסור לעשות ע"י גוי. ועי' בתוס' ב"מ דף צ' ע"א (ד"ה אבל) דאיכא איסור אמירה לעכו"ם בשביעית. ובנימוקי יוסף יבמות דף קכ"ב ע"א כתב, דנעבד אסור באכילה אפי' כשנעבד ע"י כותי בשליחותו. וכ"כ שם הרמב"ן והרשב"א ושאר קמאי.

ונמצא המשכיר שדהו לישראל שאינו שומר שביעית, או שמשכיר ביתו עם גינתו לאחד שאינו שומר שביעית, אם יעשה השוכר מלאכה האסורה יעברו הבעלים בעשה דשביבת שדהו לדעת הריטב"א ותוס' ר"ד ותוס' ר"א.

והגר"א ל"ל שטיינמן שליט"א אומר, דלפ"ז מי שגר בבית משותף והשכנים בעו"ה אינם שומרי שביעית, ובשביעית מביאים גנן שעובד בגינת החצר כשאר שנים, צריך שפיקר את חלקו בגינה (ובזה אינו עובר על שביטת שביעית, ולא יתן לועד הבית תשלום עבור הגנן, דהרי הוא מסייע בזה ידי עוברי עברה, ואם אי אפשר בענין אחר והם מחייבים אותו לשלם אף שהוא הודיע להם שאינו חפץ, הרי הם כגוזלים ממונו.

א. בשבת מצינו עשה דשביתת בהמתו, וישראל המושאל או המשכיר בהמתו לגוי, והגוי עושה עמה מלאכה בשבת (אפי' לעצמו) עובר הישראל בעשה דשביתת בהמתו. וגבי שביעית נחלקו הראשונים אי איכא עשה דשביתת שדהו, כגון המשכיר שדהו לגוי ועובד בו בשביעית, או אם שולח פועל גוי לעבוד בשדהו בשביעית, אם עוברים הבעלים מה"ת בעשה דש"ש. דהנה במסכת ע"ז דף טו ע"ב אמרין בגמ', והא שדה "דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית" ותנן כו', ומשמע מפשט הסוגיא דאיכא עשה דשביתת שדהו בשביעית. וכן פירשו שם בריטב"א ובתוס' ר"ד ובתוס' רבינו אלחנן. ובתור"ד כתב דלפ"ז אם משכיר שדהו לגוי ועושה בו מלאכה האסורה, עוברים הבעלים בעשה דשביתת שדהו. וכ"כ בתוס' רבינו אלחנן שם. אולם התוס' שם פירשו הסוגיא בענין אחר ולא כפשוטו דאיכא איסור דשביתת שדהו בשביעית, וכן משמע מדברי הרמב"ם ריש הלכות שמו"י שרק העובד בשדה עובר בעשה ולא הבעלים. ועי' בחזו"א שביעית סי' י"ז ס"ק כ"ה. (ועי' שביאר דלשיתת התוס' והרמב"ם דליכא איסור שביתת שדהו בשביעית, ועכו"ם יכול לעבוד בשדה מהתורה, א"כ מהו דכתיב בקרא וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע וגו' (ויקרא כה, כ), והרי יכולים לזרוע ע"י נכרים, ותי' ששכירות

הבהמה נחה לא קעבר איסורא, אבל בשביעית דהאיסור הוי בחפצא כדכתיב ושביתה הארץ (ועי' בחזו"א שביעית סי' יז ס"ק כ"ז) הרי כל שנעבד בה מלאכה קעבר הבעלים השביתת שדהו, ועי' במענין ארץ שביעית סי' י"ג ס"ק י"א.

ובדרך אמונה פ"א סק"ט הביא בשם הגר"י אלישיב ז"ל שאם עושים רק מלאכות דרבנן יש מקילין שא"צ להפקיר, (וד"י יובן מאוד לסוברים שכל איסורי דרבנן הוי רק איסור גברא), ואם עושים אף מלאכות דאורייתא וא"א למנעם צריך להפקיר בפני שלשה [דיוקא] את חלקו בגינת המשותפת, ואם הדירה רשומה ע"י האשה גם היא צריכה להפקיר. [ויש מי שהורה שאשה כלל א"צ להפקיר, והוא עפ"י המנח"ח (מצוה ק"יב) להסתפק אם נשים חייבות במ"ע זו דשביתת הארץ דהוי"ל מ"ע שהזמן גרמא, ותלה זאת בפלוגתא הראשונים, ע"ש, וא"כ לגבי נשים איכא עוד ספיקא להקל. ולפ"ז בניד"ד יכול להקנות את החצר לאשה ועי"ז אינו עובר בש"ש. אולם הדרך אמונה בריש פ"א דשביעית (בביאור ההלכה) הוכיח מהגמ' ביומא דף פו ע"ב דנשים חייבות במ"ע זו לכ"ע, ועל כן גם נשים צריכות להפקיר חלקם].

² ומצאתי עצה זו בספרי האחרונים, יעוי' בשו"ת שמן המור (חלק יור"ד סו"ס ד'), ובספר משיב דבר (לבעל הנצי"ב) בקונטרס דבר השמיטה (ח"ב סי' נ"ו), ועי' במה שחידש עוד, ואכמ"ל. אולם פוסקי זמננו דנו אם בזה"ל חלה ההפקר, לאחר שבדיניהם כ"ז שהדירה רשומה על שמו בטאבו"ו הרי הוא שלו ואחר אינו יכול לקנותו, ועי' בשו"ת בני ציון (ח"א) סי' ב' אות ק"ב, ש"כ"כ דכל זמן ששמו רשום בטאבו"ו אינו יכול להפקיר משום שאחר אינו יכול לזכות בשדה, ויסודו בגמ' בב"ב דף נד ע"ב ובחזו"מ סי' קצ"ד דהיכא דמלאך אמר לא ליקני ארעא אלא באגרתא אמרי' דד"מ, ע"ש. ועי' בחזו"א (ח"ו"מ ליקוטים סי' טז סק"ה) שהאריך בזה, והסיק שבזמננו אפשר לקנות אף בלא כתיבת הטאבו משום שבארצנו אין המלוכות מקפדת על עשיית שטרות זולתה, ולא על הדיון בב"ד של ישראל וכו', והלכך כל קניינים שנעשו בין איש לרעהו צריכים לזון ע"פ ד"ת, אע"י דדיניהם דלא לחול ארעא בלא באגרת דטאבו"ו מ"מ אין דיניהם על דין שבין ישראל לחבירו, וע"ש. ובשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' מא סק"ב) כתב דדברי החזו"א נאמרו בשנת תרמ"ז (ככתוב בחזו"א שם בהערה) בזמן ממשלת המנדט שאז היה בחוק האנגלי ענין של "זכויות שבושור" כלומר שאם מישור הוכיח שהקרקע שייכת לו הגם שלא נרשמה על שמו בטאבו אלא שקנה ע"פ ד"ת או קבלה במתנה הרי החוק התחשב בזה, ועי' כתב החזו"א דכיון שאין המלוכות מקפדת וכו', אבל ב"חוק המקרקעין – תשכ"ט" כתב שבעלות שבושור בטלה ואין שום בעלות זכרית ע"י השלטון בטאבו, וכל עסקה שלא נרשמה ברשום וראשון אותה כחתחיבות לעשות עסקה גרידא, ולפ"ז הדיון שכיון שבני המדינה קיבלו עליהם את הרשום בטאבו (מטעם שלא תהא מריבות והכחשות על המכירות) הרי הוא מועיל מדינא דמלכותא. (ועי' רמ"א ח"ו"מ סי' שפ"ט סעי' ח' פסק שבכל דבר אמרי' דינא דמ"ד). אולם כתב (שם סי' מ"ב) דבניד"ד אפשר להקל מכמה טעמים, א': דהפ"י בגיטין דף לח ע"א כתב שאם הוא הפקיר לגמרי אדעתא דכ"ע, לא איכפ"ל בזה שמצד הזוהרים יש עיכוב המונע אותם מלזכות, ב': דאף בשביתת בהמתו דאורייתא יש שיטות (מג"א סי' רמ"ו ס"ק י"א לפי מה שפירשו הפמ"ג במש"ב סק"ה) בדעת הרמ"א (שם סעי' ג') שמהני הפקר שאינו גמור שאחר אינו יכול לזכות בה כלל כגון שאינה מפקירה אלא להפקיע איסור שביתת שבת (ובביאור הדברים עי' בשו"ת מהר"ם שיק חזו"ח סי' ק"ט), וא"כ גם אם מצד ד"מ אינה מועילה שום זכיה מ"מ לענין ש"ש סגי בכזה הפקר [מיהו מטעם זה לחודי' א"א להתיר כיון דהרבה אחרונים חולקים עי' (כמש"כ השעה"צ סק"ב) וכהכרעת המ"ב (ס"ק י"ח) שצריך הפקר גמור]. ג': דאפשר דהקנין חל לא לא בטאבו לפי שמבלי ישראל לא בריא אס אמרי' דד"מ ונחלקו בזה הראשונים (ועי' ר"ן ורשב"א בנדרים דף כ"ח ע"א דלא אמרי' דד"מ אלא במלכי עכו"ם, והרמב"ם בפיהמ"ש (שם) חולק, אולם למש"כ התת"ס ח"ו"מ סי' מ"ד (ד"ה אך הדיון) אפשר דבניד"ד אף הר"ן והרשב"א יודו דאמרי' דד"מ, ועי'ש, ועי' בשו"ת שבת הלוי (ח"ט סי' ש"ו סק"א) שדעתו שאין הטאבו מעכב הקניא, ומעשים בכל יום יוכיחו שהמקח חל אף ללא טאבו, ועי'ש, ועי' בשו"ת תועפת ראם (חזו"מ סי' י"ג) ובקונטרס משמרת שלום (סי' קצ אות ז'), ובספר מעדני ארץ (שביעית סי' יח-יט), ואכמ"ל. ד': דיש שיטות (שנתבאר לעיל) שאין כלל ש"ש בשביעית, ועי' עולה דודאי דיש להתיר במקום הפקר, וכדברי רבינו.

¹ ויש שהתירו ד"ז, וטעמם ידועי' באו"ח סו"ס ש"ה בהגר"א שאם הנכרי עושה מלאכה בבהמה לצורך עצמו שלא לדעת הבעלים אינו עובר בשביתת בהמתו, [וכ"כ בשו"ת חת"ס או"ח סי' ס"ב (ד"ה והנה חזו היות), ועי' שביאר באורך הסברא בזה. אולם הרבה מהאחרונים חולקים על זה, וס"ל דאף בהא עובר הבעלים השביתת בהמתו, וביארו דברי השו"ע בסו"ס ש"ה בענין אחר. ועי' בביה"ל שהקשה הדברי הגר"א ממש"כ השו"ע בסי' רמ"ו סעי' ג', ועי'ש, ויש שרצו ליישב דגם התם חשיב שהישראל נהנה מזה בזה שהגוי יחזיר לו טובת הנאה (כעין מש"כ בשו"ע סי' רמ"ו סעי' ד') על מה ששמשמש (אף על מה ששמשמש בעל כרחו), מיהו זה אינו דבנדרים דף מג ע"א מבואר דדבר זה לא חשיבא הנאה]. וא"כ לדעת הגר"א ה"ה בשביתת שדהו נמי אינו עובר. מיהו זה אינו שהרי כאן הגנן עובד עבור כל הדיירים תמורת הכסף שניתן מכל הדיירים, וגרע מצויר השו"ע עושה הנכרי רק עבור עצמו. (וכמו שביאר שם הגר"א דהטעם הוא מפני שאם המלאכה נעשית בשביל ישראל. ויש שהתירו מטעם דשביתת בזה"י מדרבנן לכך בשעה"צ אפשר לסמוך על הלשונות דאין ש"ש בשביעית, אולם למש"כ החזו"א (שביעית סי' כ"ז סק"ז) דשביתת כיון דעיקרו מה"ת לא אמרי' ביה סד"ר לקולא א"כ ה"נ יש לאסור. ובשם הגר"י אוירבאך זצ"ל שהורה שא"צ להפקיר כיון שגם אחר ההפקר לא תתקיים קרא דושבתה הארץ, [וגרד דין שביתת שדהו היינו שנאמר הלכה על הקרקע שצריכה לשבות, ולפיכך הבעלים מצווה שתקיים שביתתה בקרקע, ולכן במקום שגם לאחר ההפקר לא תתקיים שביתתה אין דין על הבעלים להפקיר. (ויש להוסיף בזה עוד, דהנה שותף שהפקיר האחד את חלקו, נסתפק השער משפט סי' ער"ה א' בעי השותף השני למעשה זכיה בחלק המופקר או דממילא הוי שלו, ע"ש, ולפ"ד כשמפקיר אף החלקו עוברים בשביתת שדהו, וא"כ לא עבד מיד במה שמפקירו). וכע"ז מצונו באחרונים שדנו גבי שביתת עבדו אי הוי הלכה על הישראל שצריך להשבית עבדו או שנאמר הלכה על העבד שצריך לשבות ולפיכך הבעלים מצווה שיתקיים בו דין שביתתה, ונפק"מ בגוונא שנמצא במקום שכבר שבת והעבד נמצא במקום שעוד לא שבת או בגוונא ששבת קיבל שבת והעבד לא קיבל, דלדא ראשון הרי מצווה להשביתו, ולדא שני אין צריך כיון שאצל העבד עוד לא שבת וא"כ לא שיק שלישאל יהיה אסור, ועי' באגרות משה (או"ח ח"ג סי' ל"ח). ולגבי שביתת בהמתו מצונו ברש"י ברש"י בכורות (ועי' היטב בתוס' ד"ה מייית לה) דהוי דין בבהמה, ועי'ש. ועבמ"כ רבינו בספרו אילת השחר בשבת דף קכא ע"א בענין זה]. ועי' במנחת שלמה סי' נ"א אות ג'. ועוד דאף איסור דשביתת בהמתו אינו חיוב בקום ועשה שמוטל על הבעלים להשגיח על בהמתו שבתה בזה שבת או עיקר קפידת הכותב הוא רק ע"י שהבעלים עצמם לא יגרמו לבהמתם שתעשה מלאכה בשבת אפי' ע"י גרמא כגון ע"י עכו"ם וכדו', ולפיכך כ"ז הוא במקום שיכול למנוע בזה חשיב קצת כאילו הוא גורם להמלאכה שתעשה אבל בניד"ד שנעשה מלאכה בע"כ לא שייך ביה האי איסורא, [נמצאנו גבי שבת פלוגתא בד"ז: דעת הריב"ש (בתשו' קנ"א) דבשותפות ישראל וגוי בבהמה כיון שהגוי לא ימנע מעשות מלאכה בבהמה כיון שיש לו חלק בה לפיכך בה ישראל עובר בשביתת בהמתו, והב"י בסו"ס הביא שהריצב"א חולק על זה. (ויש שהקשו דהריב"ש סתר משנתו בתשו' כ"ה, שכתב שבהשאלה לגוי והתנה שיחזירה קודם השבת, והגוי מעכבה בשבת, שצריך הישראל להפקירה כדי שלא יעבור האיסור דאורייתא דשביתת בהמתו, וכ"פ השו"ע בסי' רמ"ו סעי' ג'. ולכאורה למש"כ בסי' קנ"א אמאי עובר הישראל השביתת בהמתו הא הגוי קעבד מלאכה בע"כ של ישראל. (ועמ"ש"כ בזה בשאלת דוד או"ח סי' ד). ואפשר דשאני בשאלה כשהתנה, דכיון שבדיו לילך אצל הנכרי ולמנוע ממלאכה כפי שהתנו לכן עובר הישראל בשביתת בהמתו במה שלא מנעו ולכן צריך להפקירה, (ועמ"ש"כ בזה המור וקציעה סי' רמ"ו סעי' ג'). עוד אפשר דמה שכתב הריב"ש היתר כיון שהגוי עושה בעל כרחו מחמת חלקו, דאין זה סיבה אלא סימן, דכיון שאינו יכול למנועו א"כ חשיב שהגוי עושה בחלקו מלאכה והישראל בחלקו באמת שובת, משא"כ בשאלה שהבהמה שייכת לישראל א"כ כשהגוי עושה מלאכה הרי בהמת הישראל לא שבתה, ואכמ"ל). ולהלכה, עי' מ"ב סי' רמ"ו בשעה"צ ס"ק כ"ז שדעת השו"ע (שם סעי' ה') שעובר בזה על שביתת בהמתו. ואפשר עוד דאף לדעת הריב"ש שהתיר גבי שביתת בהמתו יודה דלגבי שביתת שדהו הרי זה אסור, לפי שדוקא גבי שבת דהאיסור הוי בגברא כדכתיב למען ינוח (וכמש"כ בשו"ת מהר"ם שיק מצוה ל"ב שגם האיסור דשביתת בהמתו הוי מפני הבעלים, שהתורה רצתה שינוח בשבת מנוחה גמורה באופן שלא יתן כלל את ליבו למלאכת שורו וחמורו) לפיכך כל שמחמתו

יומא דהילולא - מרנא החתם סופר - רבנו משה סופר זיע"א נלב"ע כ"ה תשרי ת"ר

נביא מעט מאשר רגיל רבנו שליט"א לספר על החת"ס, והלימוד הנצרך מכך לדורות

מוכרח שילמד דוקא עמם מוסר, אם הוא מלא יעבור גם לתלמידים. [וכפי גודל היראה כך יושפע לתלמידים].

אהבת התלמידים

אמר רבנו: מן הדברים העיקריים בחינוך הוא לקרב את התלמידים באהבה והכלל הוא כי מה שמקריבים יותר יש יותר סיכויים שהתלמיד יהא נמשך לתורה. וסיפר לי פעם מרן החזו"א זצ"ל כי החתם סופר לא היה רוצה להראות כלפי חוץ את גודל האהבה שיש לו כלפי התלמידים. כי אמר שהרבה פעמים יש לאנשים טענות על הרב ואינם מעיזים כ"כ לעשות לרב כלום. אבל אם היו יודעים עד כמה היא אהבת הרב לתלמידים היו מצערים לתלמידיו כדי שיע"ז יכאב לרב עד כדי כך היתה אהבתו לתלמידים. (ומצאתי אח"כ בתולדות החת"ס דבר זה - א"ה ראה חוט המשולש עמ' פו) והחזו"א רצה להביא את זה בתור דוגמה עד כמה צריך להיות האהבה לתלמידים, ובדרך זו הנהגת התלמיד היא אחרת. (אעלה בתמר עמ' נ"ז)

זכות החת"ס לדורות הבאים

ובהספד על תלמידו רבי אברהם חיים דוד שרייבר זל"ה ממקימי העיר 'קריית ספר' אמר רבנו: קשה לי לדבר הרבה, הרבה שנים ישב ולמד כאן בכולל פוניבו, בנה עיר שכולה חרדים, מצאצאי החת"ס ורעק"א ז"ל, ובזכות זה עזר לו שיכל לבנות עיר שכולה חרדים שכמעט בכל העולם אין כזה דבר. (נר לאחד עמ' תתל"א)

כתיבת תאריך לועזי

הנה הפוסקים (דרשות חת"ס תקצ"ז מהר"ם שיק יור"ד קעא ועוד) כתבו שלא למנות התאריך למנין הגוים ויש כותבים התאריך שלהם ומוסיפים לכתוב למנינם דהיינו כאומר אני לא סופר כך. ואומרים עצה בשם החת"ס זצ"ל לחתום תחילה את שמו, ואח"כ לכתוב את התאריך למנינם ואז חתימתו אינה על התאריך שלהם ואינו נראה כמודה בזה. (אילת השחר בא י"ב, ב ועיי"ש עוד עצות לזה מרבו)

לא תלבש

בתרגום יב"ע כתב ולא יספר גבר בי שיחיא וערייתיה ובי אנפוי מש"כ התרגום יב"ע ובי אנפוי יתכן דכונתו שלא ילבש מסכה בכדי להראות כאשה. ומובא שהחת"ס מפרש כונתו שלא יגלח את שער הפנים ויראה כאשה, ומטעם זה החת"ס הי' אומר למתגלחים להשאיר משהו מהזקן או השפם בכדי שלא להיראות כאשה. (אילת השחר כי תצא כ"ב, ה, וע"ע בס' הליכות שלמה תפילה עמ' י"ב שהביא בשם הצ"צ יור"ד צ"ג)

יומא דהילולא דהגאון האדיר רבי אברהם גינחובסקי זצ"ל נלב"ע כ"ה תשרי תשע"ג

אודות הקשר המיוחד בין יבלחט"א רבנו שליט"א להגרא"ג כתבנו כבר בשנה א'. והבאנו כאן דברים נוספים בזה.

כאשר חזר ר"מ סיפר להגרא"ג את כל הענין, שתק, ואחרי זמן שהגרא"ג היה צריך טובה מר' מרדכי, ניצל את הזדמנות והפציר בו שישפר לו מה קרה בסוף עם הסיפור של הלואה. וגילה שהחתימה מזויפת ולא חתם על ערבות הזו מעולם, רק מה תועלת לספר על כך לגביר, אחרי שכבר מחל והרי זה סתם לשון הרע. והמשיך ר' מרדכי וסיפר, דשאל להגרא"ג דאולי כדי לספר לגביר את האמת, ואז הוא יתרום לטהרת המשפחה שידאה שהגרא"א לא הפסיד לו. אמר הגרא"א שצריך לשאול דבר זה את רבנו בעל האילת השחר שליט"א, ואכן הציעו לפניו את השאלה [ע"י הגרמ"י שניידר שליט"א], ולאחר שהרהר בזה ענה, שאינו רואה שום היתר לדבר לשון הרע בשביל לקבל תרומה. (אגן הסהר עמ' 310)

לא לכתוב שקר

עוד סיפר הנ"ל, שהיה צורך בבניית מקוה בעיר אחד במדינת פלורידה, אבל יש שטענו שדבר זה יגרום לרביו של גיור רפורמי שלא כדת התורה. ובא להתיעץ עם הגרא"ג זצ"ל, והעלה הצעה שיניחו שלט גדול מחוץ למקוה ולכתוב עליו 'המקוה פסול לגיורים', אמנם שאמרו את זה לרבנו שליט"א לא הסכים לדבר באומרו' אני לא יכול להגיד לכתוב דבר שהוא לא אמיתי'. (אגן הסהר עמ' 502)

הערכת מרן הגר"ה מברסק

במוצש"ק וארא ב' שבט תשע"ג הלך רבנו לביקור אצל כ"ק האדמו"ר מערלוי שליט"א (שהתארח בבני ברק) ולאחר שהתעניין רבינו ביהוסף למרן בעל החתם סופר וצוק"ל, סיפר לו רבנו מה ששמע מש"ב הגאון ר' שמחה זליג ריגר זצ"ל מברסק, שפעם היה מדובר נכבדות למרן הגר"ה זצ"ל שידוך עם אחת מצאצאי החתם סופר, ובסוף לא יצא השידוך לפועל, והיה לאביו מרן הגר"ה זצוק"ל עגמות נפש מזה, כי היה רוצה מאד להשתדך עם יחוס גדול כזה, מצאצאי החתם סופר (ואח"כ הוסיף רבינו - שהיא היתה גם מצאצאי הגרעק"א זצ"ל).

כמו כן אמר לו רבנו שבספר חידושי רבינו חיים הלוי אינו מביא ספרי אחרונים, אך את החתם סופר הוא מביא בהל' אישות פ"ב הט"ז, וכותב שכדברינו הוא בחת"ס חלק או"ח סי' קנ"ד יסוד הדברים בדעת הרמב"ם וכו', אבל יש הרבה שינויים בביאור הדברים (פרי חיים קפ"ו)

מחשבים אותו כאחד הראשונים

וכשסיפר לרבינו אחד מבני האדמו"ר שליט"א שהיו גדולים שהיו מחשיבין את החת"ס כראשון. אמר רבנו בשם מרן החזו"א זצוק"ל שאמר שיש כאלה אחרונים שאין להם מה להתבייש מהראשונים... (פרי חיים קפ"ו)

לא מסיח דעת

ומורגלא בפיו דרבנו בשיחותיו:.... שהיה על צדיקים בדורות האחרונים אמרו שאינם מסיחים דעת מהקב"ה, וכתוב שהחתם סופר זצ"ל העיד על עצמו שאינו מזיז חפץ קטן ממקומו בלי שתהי' תועלת מזה לעבודת ה', ואם הוא אמר כך על עצמו, בודאי שכך זה הי' בלי ספק (ימלא פי תהלתך ח"ב עמ' קע"ו, ר"א)

לימוד המוסר בתחילת השיעור

מורגלא בפיו של רבנו לומר למחנכים: היה טוב מאד אם ילמד קצת מוסר, בטרם ילמד עם התלמידים - ואפילו לא הרבה זמן, אך לכל הפחות עשר, חמש עשרה דקות. וכך כתוב על החתם סופר שהיה אדם גדול כל כך, בכל זאת היה לומד עם התלמידים חובת הלבבות, בעשר-חמש עשרה הדקות הראשונות. כך מובא בספרי תולדותיו. "כל יום" כשבא למסור את השיעור היה לומד עשר חמש עשרה רגעים חובת הלבבות. וזה מועיל לשני דברים: אחד, כי בזה הוא מרומם את עצמו, והשני - כדי לרומם את התלמידים. אבל אם היה אומר מוסר בלי שיתרומם בעצמו, זה קשה... זה לא עובד, כי זה מלאכותי... אלא צריך למלאות את עצמו, ואז זה עובר גם לתלמידים. וכשהוא מלא ביראת שמים הוא יכול גם ללמד שור שנחנך את ה'פירה, והתלמידים יקבלו יראת שמים, ולא

יומא דהילולא דהגאון האדיר רבי אברהם גינחובסקי זצ"ל נלב"ע כ"ה תשרי תשע"ג

אודות הקשר המיוחד בין יבלחט"א רבנו שליט"א להגרא"ג כתבנו כבר בשנה א'. והבאנו כאן דברים נוספים בזה.

להיות תלמיד של הגר"א

פעם שאל רבנו שליט"א ת"ח אחד האם אתה יודע ש"ס בבלי וירושלמי על הלשון, והתפלא אותו ת"ח מדוע יש לרבנו כזה הו"א עליו. ואמר לו רבנו שאתה הרי תלמיד מובהק של הגר"א גינחובסקי, ומי שאינו בקי בבלי וירושלמי היאך בכלל יכול להתקשר איתו? והשיב התלמיד שהאמת היא שכודל גאונותו כך גודל ענותנותו, ומצמצם הוא את עצמו לכל נער צעיר ולתת לו הרגשה שהוא שווה בשווה עמו. (אגן סהר - העומד לצאת לאור במהדורה חדשה - עמ' 162)

אין היתר לדבר לשון הרע

סיפר הרה"ח ר' מרדכי קירמלובסקי שליט"א שנכנס לפני מספר שנים לאיזה גביר בחו"ל בשם הגר"א גינחובסקי כדי להתרימו לטהרת המשפחה. ואמר לו הגביר שהוא אינו רוצה לתת כלום, כיון שבגלל הגרא"ג היו לו הפסדים עצומים, ואמנם מחל לו על מה שהפסיד, אך הוא מרגיש שנתן לו מספיק. וסיפר הגביר שלפני זמן בא אדם אחד וביקש הלואה גדולה בסף שלש מאות אלף דולר, ובידו מכתב מהגרא"ג שחתום עליו כערב, שאם לא ישלם הנ"ל, הוא יפרע את החוב. ולבסוף אותו האיש לא החזיר את הכסף, ומשום כבוד הגרא"ג לא בקשתי ממנו בתור ערב ומחלתי לו, אבל לתת יותר אינני מעונין. לא בקשתי ממנו בתור ערב ומחלתי לו, אבל לתת יותר אינני מעונין.

להערות הארות והוספות על הענינים הנכתבים בעלון. ולתרומות והנצחות נא לפנות: keailtarog@gmail.com או ל 0527680034 בין הסדרים או בת. ד. 5397 או בפקס 0722164414 ולציין עבור כאיל תערוג